

ÄLVSTENEN MED TROLLDOCKORNA VID BOR'S BRUK I VÄSTMANLAND.

Av

N. E. HAMMARSTEDT

Under år 1926 överflyttades till Nordiska museet från Statens historiska museum, där de under flera årtionden fört en gömd och glömd tillvaro, åtskilliga för kännedomen om vårt folks forntro mycket värdefulla föremål. Bland dessa befunno sig de tre underliga figurer, som här återgivas (fig. I). Vid ankomsten till Nordiska museet voro de inlindade i ett papper, varpå lästes anteckningen *Mystica*, men för övrigt saknades alla uppgifter om härkomst, användning o. s. v.

Ingen, som är någotsånär förtrogen med vår inhemska folklivs-forsknings klassiska litteratur, torde emellertid undgå att i dessa »mystica» igenkänna gamla bekanta. I G. A. Hyltén-Cavallius' *Wärend och Wirdarne*, vilken utkom 1864, anträffas på s. 146 ett par små figurer med underskriften *Troll-dockor*, vilkas original varit av samma art som de från Statens historiska museum erhållna dockorna, ja, med allra största sannolikhet äro identiska med två av dem. Vid sidan av dessa »troll-dockor» lämnar Hultén-Cavallius en bild av *Elfvestenen vid Bohrs Bruk i Westmanland*, och i texten redogör han för samhörigheten mellan denna och de nämnda figurerna. För att bespara läsaren besväret att uppsöka boken och det åsyftade stället däri anför jag det här: »Således finna vi nära Linde stad, tätt vid en skogsväg som leder till Bohrs bruk, en jordfast sten, av liknande beskaffenhet med dem som förekomma på Östrabo backe.¹ Stenen är vid pass 4 fot hög, 9 fot lång och 7 fot bred, ofvantill platt,

¹ Invid Växiö. Se Hyltén-Cavallius anf. arb. o. det. s. 145.

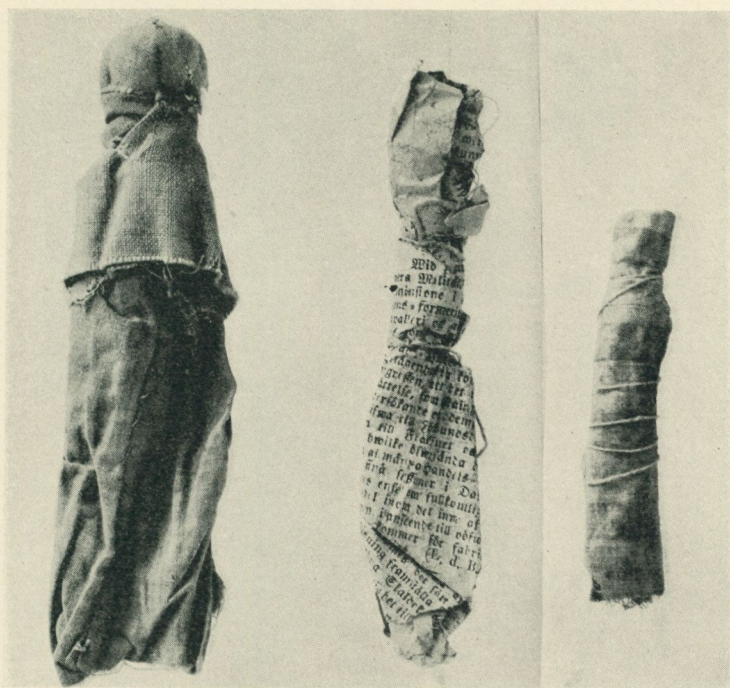

Fig. 1. »Trolldockor». Orig. storl. omkr. 16-8 cm. N. M. nr 159727—159729.

med derå inslipade 5, och å sidorna 4 små hål, hvardera $1\frac{1}{2}$ tum breda, lika djupa, samt 2 tum långa. Denna sten får hos allmogen namn av *Elfvestenen*, och kvinnorna i den omgifvande bygden ha ännu för sed, att när deras barn bli sjuka, hvilket enligt folktron kommer från Elfvorna, först smörja stenen med talg eller smör, som ingnides i de nämnda små hålorna, och sedan i dem till offer insätta små dockor ('trolldockor') af hopplindade klutar.»

Så långt den värderade folklivsforskaren. Då vi i fotografiens tid gärna önska mer tillfredsställande bilder än han förmått prestera, lämnas här även en fotografisk bild av själva »elfvestenen». Till anförda beskrivning må tilläggas, att stenens mått, undantagandes höjden, nog icke så obetydligt överskrida de av Hyltén-Cavallius uppgivna, vilket tydligen beror på svårigheten att utan särskilda anordningar erhålla diametrala mått av det oregelbundet kullriga

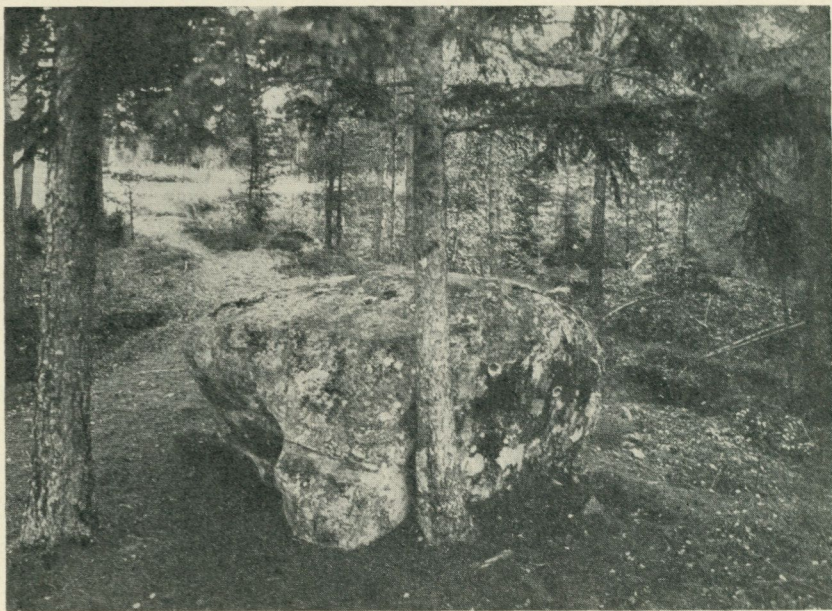

Fig. 2. »Älvstenen» vid Bor's bruk, Västmanland. Foto A. Michelson, Lindesberg.

stenblocket. Längden torde i själva verket knappast understiga 3 meter. Vidare bör om den nu för tiden nära intill Frövi—Ludvika järnväg belägna stenens utseende nämnas, att jämte de av Hyltén-Cavallius omtalade fem hålen på stenens ovansida finnes ännu ett, ehuru mindre och grundare. Skulle det möjligen vara senare tillkommet? Utom dessa fördjupningar, vilka alla, för att begagna doktor K. Kjellmarks träffande terminologi,¹ äro »fickformiga» och sannolikt visa en yngre älvkvarnstyp än de »skålformiga» fördjupningar, som företrädesvis fått namn av älvkvarnar, har i senare tid på stenens ovansida inhuggits en likbent triangel med 46 cm:s bas och 38 cm:s ben, vilken omsluter tre 12—14 cm:r höga runor $\nabla \cdot \nabla \cdot \nabla$. Denna ristning, vilken man icke kan undgå att stämpla såsom ett beklagansvärt attentat mot den gamla offerstenen, omtalas icke av Hyltén-Cavallius men torde dock, av hörsägner och indicier att döma, hava tillkommit minst tre årtionden innan denne begynte utgivandet av sin

¹ K. Kjellmark: Var förekomma »älvkvarnar» i södra Småland? Växiö 1923.

berömda bok. Det uppgavs vid mitt besök på hösten 1928, att stenen smorts ännu i början av innevarande århundrade.

Vad de här återgivna »dockorna» beträffar tarvar deras yttre knappast någon vidare beskrivning. Två äro, såsom Hyltén-Cavallius säger, gjorda av »hoplindade klutar», för den tredje har man använt tryckpapper av en tidning (Post- och Inrikestidningar) från 1821. Vad den mindre klutdockan beträffar bör anmärkas, att den inre stommen (kroppen) utgöres av en pinne av *rönn*. Den längsta dockans innehåll har av pietetsskäl ännu icke undersökts. Antagligen innehåller den, inknutna i huvudet, delar av den sjuke: naglar, hår, bitar av underkläder och dylikt i enlighet med grundregeln *pars pro toto* och i överensstämmelse med den uppfattning som framträder i den bekanta formeln vid s. k. utkast för iråk: »lek med det här och låt N. N. vara i fred». Såsom ett värdeoffer till älvorna får väl en knappål av mässing anses, som, dock möjligen senare, instuckits utifrån i dockans huvud.

Att offrandet av »dockor» vid här i det föregående omtalade älvkvarnsten icke varit i vårt land enastående framgår av en uppteckning från Södermanland. Uppfattningen av dockornas betydelse är där emellertid under sena tiders inflytande stundom så urartad, att dessa förklaras föreställa älvorna själva och placeras runtom eller under den gamla offerstenen.

ZUSAMMENFASSUNG.

N. E. HAMMARSTEDT: *Der Elfenstein mit den Opferpuppen bei dem Hüttenwerk Bor.*

Für die Sammlung alter Kultgegenstände des Nordiska Museet wurden 1926 die drei »Puppen» erhalten, die in Fig. 1 wiedergegeben werden. Zwei sind aus Zeuglappen hergestellt, die dritte ist aus einem Stück Papier von einer Zeitung 1821 zusammengewickelt. Die kleinere Zeugpuppe enthält ein Stäbchen aus Eberesche. Die beiden Zeugpuppen sind aller Wahrscheinlichkeit nach dieselben, die bei Hyltén-Cavallius, Wärend och Wirdarne, Teil I, S. 146 (1864) wiedergegeben sind, und die der dortigen Angabe nach auf dem daneben auf derselben Seite abgebildeten Elfenstein bei dem Hüttenwerk Bor unweit der Stadt Lindesberg in Västmanland

geopfert sein sollen. Auch dieser etwa 3 Meter lange, mit neun (zehn?) Opfergrübchen versehene Stein wird hier photographisch wiedergegeben (Fig. 2). Der Stein, dessen Opfergrübchen noch bis in unser Jahrhundert hinein mit Talg, Butter oder anderem Tierfett geschmiert worden sind, ist, wahrscheinlich während der ersten Hälfte des letztvergangenen Jahrhunderts, durch Runeneinritzen beschädigt worden. Auch aus Södermanland werden kleine Opferpuppen im Zusammenhang mit »Elfenmühlen« erwähnt.
